

ENTRE *NOSALTRES, ELS VALENCIANS* (1962) I *EL CAS VALENCIÀ* (1966)¹

XAVIER FERRÉ TRILL
Universitat Rovira i Virgili

RESUM

L'objectiu de l'article és contextualitzar l'assaig fusterià *Nosaltres, els valencians* i mostrar-ne el balanç polític a través d'una altra reflexió de l'assagista escrita el 1966. El treball tracta de situar referents culturals i polítics coetanis al plantejament, entre historiogràfic i cívic, de Joan Fuster i destacar-ne la denúncia de la «mentalitat de sucursal» de la classe dominant valenciana.

PARAULES CLAU

Procés de construcció nacional, acció cívica i política, sucursalisme cultural i polític.

Between *Nosaltres, els valencians* (1962) and *El cas valencià* (1966)

ABSTRACT

The aim of this article is to contextualise Fuster's essay «*Nosaltres, els valencians*» and to explore its political balance by means of another work by the essayist written in 1966. The article attempts to situate Joan Fuster's contemporary cultural and political referents from a civic and historical viewpoint and to highlight his criticism of the dependent mentality of the dominant classes from Valencia.

KEYWORDS

Nation building, civic and political action, political and cultural dependency.

1. Aquest article s'emmarca en el programa del Grup de Recerca Consolidat «Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània» [2009 SGR 1390] [ISOCAC - Universitat Rovira i Virgili].

CONDICIONS DE POSSIBILITAT

El procés de construcció nacional intel·lectual i polític valencià conegué en els anys seixanta, a través de l'assaig de referència intel·lectual i cívic *Nosaltres, els valencians* (1962), un referent pel que feia al plantejament de qüestions sociopolítiques estructurals sobre la manca de perspectiva nacional de la societat al sud del Sénia. Amb tot, cal situar la redacció de l'assaig fusterià –recordem que fou escrit per encàrrec de Max Cahner– en el context sobre el qual actuà com a factor de debat, ja que, a més de la demanda editorial per part de la nounada Edicions 62,² la reflexió fusteriana reflectia interrogants i opcions que nuclis valencianistes no universitaris i universitaris venien acordant a través de la seva pràctica cultural i (para)política.

D'altra banda, cal tenir en compte que, en aquella conjuntura –entre la primera meitat dels anys cinquanta i la redacció de l'assaig iniciada a la tardor de 1961–, pràctica cívica i teorització eren factors que s'interconnectaven. I, en aquest sentit, l'evolució del sentiment de pertinença orientat cap al fet de consciència de país era un aspecte que explicava la contextualització prèvia de la idealitat fusteriana. Precisament, la praxi cultural i (proto)política endegada per aquests nuclis –que Alfons Cucó destacava epistolàrment al director de l'editorial mallorquina Moll, Josep Maria Llompart (València, 5 de juliol de 1963)– esdevenia crítica cap a les «les oligarquies colonitzades».

Doncs bé, la denúncia de les capes dominants valencianes, que no pas políticament dirigents, fou també un referent a l'hora d'explicar al *Nosaltres...* la historicitat dels valencians. Fixem-nos, a tall d'exemple, quin era el temps ideològic en què se situava l'assaig fusterià. El director general de política interior del règim franquista, Manuel Chacon, detallava (*Las Provincias*, 20 d'octubre de 1962, p. 11), en la presa de posició del nou governador civil espanyol a València, Antonio Rueda y Sánchez Malo: «La primera vez, [València] fue conquistada por el Cid; la segunda vez, fue conquistada por Jaime el Conquistador, y la tercera vez, por Franco al frente del Movimiento Nacional». La instrumentalització historicista amb la finalitat de legitimar la lògica del *Destino* francofalangista era l'ascendent ideològic hegemònic del *Nuevo Estado*.

2. MAX CAHNER (1993), «Gènesi de *Nosaltres, els valencians*», *El Temps*, 5 de juliol, p. 74-82.

Com a contrast, però, un moviment de construcció nacional tenia, efectivament, uns referents teòrics que orientaven intel·lectualment i cívica les etapes de nacionalització, és a dir, el «renaixement de la consciència col·lectiva» [al País Valencià].³ Cal destacar, però, la base social prèvia que, en forma d'«estat d'opinió» i de «latències ben arrelades», en legitimà posteriorment el programa. Fuster valorà positivament aquestes bases perquè revitalitzaven el fet nacional. Aquest és el procés –*abans de Nosaltres, els valencians*– que remarcava en certs nuclis de la societat, en una nova etapa de socialització cultural establerta entre 1951 i 1962 que superava l'etapa anterior, exclusivament literària (1939-1950). Així, l'exposició sobre el Diccionari Alcover-Moll el desembre de 1951 a València representà una baula significativa de «retroba-ment» civicocultural d'ençà de 1939 i, també, serví per objectar que «Valencia vive demasiado de espaldas a las profundas verdades de su personalidad».⁴ El caràcter inicial de moviment sociocultural transversal, i no pas de partit (formació orgànica), possibilitava actuar en la línia de les primordials necessitats que hi havia en relació a l'hora de qüestionar l'espanyolitat de la societat valenciana.

Per tant, la idea comuna de les plataformes culturals i polítiques valenci-anistes partia de l'assumpció de la crítica al procés de provincianització, espanyolització, que el populisme franquista havia socialitzat a partir de la dècada dels anys quaranta.⁵ No en va aquest context ha estat encertadament definit per Alfons Cucó com una modalitat de petainisme. És a dir, com a concreció de la col·laboració de les elits culturals i econòmiques amb el francofalangisme. Per contra, el vessant programàtic del moviment valencianista comptava amb el referent emergent de Joan Fuster, el qual representava, des de la independència intel·lectual, un exemple de solidaritat ètica respecte a l'estat de coses imperant en la conjuntura dels anys cinquanta i seixanta: «Fuster fue a más de un referente, un aglutinante para mi generación. Él significaba una clara línea interpretativa a proseguir. Representaba, sobre todo, ese compromiso cívico con

3. Jordi CARBONELL (1960), [ressenya de *La llengua dels valencians*, de Manuel Sanchis Guarnier], *Serra d'Or*, desembre, p. 16.

4. ALBA [= Xavier CASP] (1952), «La exposició del *Diccionari Català-Valencià-Balear*», *Destino*, 753, 12 de gener, p. 15.

5. Santiago CORTÉS (1995), *València sota el règim franquista (1939-1951)*, Barcelona, PAM/IIFV, p. 100-119.

una cultura y con el “país” [...]».⁶ O, com expressava un coetani universitari d'aquella època: «Fuster va representar per a nosaltres el saber, la intel·ligència i la dignitat. Era l'únic exemple –segons el sociòleg Lluís V. Aracil– vivent d'un tipus de persona, *un homme de lettres* [oposat a l'antigor]. Per nosaltres, Fuster va ser el que els nostres mestres no van ser».⁷

L'aportació central dels valencianistes d'orientació nacional catalana va ser –simultàniament a la concepció nacional de Fuster– incidir en la ruptura d'un imaginari cultural i historicopolític espanyol que representava el panorama social com a idíl·lic i n'obviava, és clar, la realitat del conflicte. Així, Lo Rat Penat de la immediata postguerra i la premsa oficialista foren uns efectius codificadors de la mistificació, transfiguració, de la consciència històrica nacional dels valencians. Una historicitat que les elits oficialistes definien –inventaven una tradició– a partir del pressupòsit d'«amar el espíritu genuinamente español, el alma de lo auténticamente hispánico de aquel espíritu nuestro que, al lograr la unidad nacional, aseguraba la propia existencia de Europa».⁸ Aquest principi era l'axioma –com a sinònim de l'espanyolitat– de la «valencianía», «incompatible con los buscadores de nuevas obediencias [probable al·lusió a Joan Fuster i al model de comunitat nacional dels nacionalistes dels anys seixanta]».⁹

Amb tot, l'oposició vers aquest marc cultural i ideològic hegemònic provenia de dos «fronts» que actuaven interconnectats. Un primer nucli el formava la Joventut valencianista en el si de Lo Rat Penat, que trobà un seu primer element cohesionador en la recepció de l'Obra del *Diccionari Català-Valencià-Balear*. La idea de presentar aquesta obra filològica tenia –segons lletra de Francesc de Borja Moll a Carles Salvador (Mallorca, 9 de juliol de 1951)– «una finalitat constructiva i no pas polèmica», perquè «hi seran convidats tots els valencianistes, sia quina sia llur significació; però que ningú no pensi poder servir-se'n per a fer propaganda de cap banderia en les bregues intestines». L'estratègia del *Diccionari* d'Alcover-Moll era tractar d'aglutinar concepcions sobre el país orientades al bastiment d'una xarxa de relacions socials i culturals inter i intraterritorials.

6. Carta de Joan-Anton Lacomba a l'autor d'aquest original (Màlaga, 7 d'abril de 1992).

7. Entrevista a Lluís-Vicent Aracil (Barcelona, 10 de novembre de 1989).

8. Enric OLTRA MOLTÓ (1959), *Germanor. Sempre València*, València, p. 17.

9. Santiago CORTÉS (1995), *València sota el règim franquista (1939-1951)*, Barcelona-València, PAM/IIFV. La citació és de Diego SEVILLA ANDRÉS (1961), «Levante y Valencia», *Levante*, suplement *Valencia*, 288, 9 de juny, p. 2.

En aquest sentit, Manuel Sanchis Guarner participà, el 18 de febrer de 1956, en una conferència dins les activitats organitzades per l'Obra del Diccionari a Tortosa titulada «La rica aportació del parlar tortosí a la unitat idiomàtica». Des d'una regió frontissa com l'àrea del Baix Ebre i la Sénia, destacar l'aportació de la geolingüística a la cohesió territorial implicava vincular el vessant civico-cultural del *Diccionari* amb la reivindicació d'una continuïtat cultural sud-nord (País Valencià – Principat de Catalunya). La idea era que no podia existir una Àrea Lingüística sense l'assumpció d'una Àrea Cultural.

A més, també calia tenir en compte les relacions amb el nucli editorial de *Quart Creixent* –format per Santiago Albertí, Joan Crusellas i Alfred Vilaplana (1957-1958)– i l'estratègia que l'articulava: aconseguir «l'eixamplament del valencianisme». Una extensió que havia de comptar amb valencianistes dels anys trenta, que impulsaven –des de plataformes editorials embrionàries– una primera valencianització cultural conjuntament amb Catalunya i les Illes, en el marc d'una «unitat indestructible», segons que palesava el valencianista castellonenc Gaietà Huguet a Maximilià Thous (Castelló de la Plana, 7 de maig de 1956). L'activitat dels valencianistes republicans servia de baula als activistes dels anys cinquanta, alhora que esdevenia símbol d'una trajectòria que, segons els joves valencianistes ratpenatistes, calia reprendre. En aquest sentit, biografies com la d'Enric Valor, Adolf Pizcueta, Robert Moròder, Xavier Casp o Miquel Adlert¹⁰ esdevenien punts de trobada en la recuperació de relacions amb nuclis catalanistes homòlegs. I una d'aquestes primeres plataformes –d'ençà la primera

10. Vegeu, per al context de postguerra on es reprenen aquestes trajectòries valencianistes, Faust RIPOLL, *Valencianistes en la postguerra. Estratègies de supervivència i de reproducció cultural (1939-1951)*, Catarroja, Afers, 2010. D'altra banda, Enric Valor ens comentà, per carta (València, 19 d'abril de 1990), el context de represa: «Allà [Miquel Adlert i Xavier Casp] van fundar la tertúlia nacionalista més important de tots els temps de la dictadura. Allà, amb molta precaució (l'Adlert era jutge comarcal) començarem a refer el nacionalisme dins el País Valencià. A banda, coexistien dues petites tertúlies del mateix caire: la del Cercle de Belles Arts, presidida per [Adolf] Pizcueta, i la del Poeta Almela i Vives, on assistia el senyor Caruana, baró de Sant Petrillo, catalanoparlant, el poeta Soler i Godes, Carles Salvador i algun altre nacionalista d'aquella generació [...]. La tasca més eficaç, però, la dugué a terme la de Miquel Adlert, on va acudir molta joventut feïnera. I amb la fundació per ell i Casp de l'Editorial Torre. Molts joves començarem a publicar. Al cap de poc [...], se'ns hi uní el professor Sanchis Guarner que, com a capità de l'Exèrcit Republicà, fou bastant castigat i hi trigà a estar amb nosaltres; més tard, Joan Fuster [...] arribà a la tertúlia. Després s'hi incorporà Vicent Andrés Estellés; ell i Fuster es revelaren com un excel·lents poetes i publicaren poemes, crec que tots dos en la col·lecció de Torre».

meitat dels anys quaranta– fou la iniciativa de l'editor Josep Maria de Casacuberta.¹¹

A nivell estrictament valencià fou fonamental la funció normativitzadora de la llengua, a través de Xavier Casp i Miquel Adlert i l'editorial Torre, almenys fins a la primera meitat dels anys cinquanta. Ara bé, l'aportació del grup cultural articulat al voltant de l'editorial Torre i de la revista *Esclat* (1948) fou determinant per enllaçar amb la trajectòria d'un sector del nacionalisme valencià de preguerra –Acció Nacionalista Valenciana–, encapçalat per Xavier Casp i Miquel Adlert –proper a la ideologia conservadora del president alemany Konrad Adenauer.¹²

És en aquesta conjuntura que sorgí Joan Fuster, no tant identificat amb els sectors populistes i classicistes pel que feia al conreu de la llengua, sinó situat en una concepció d'intel·lectual «independent». En una carta a l'exiliat valencianista Angelí Castanyer (Sueca, 21 de maig de 1955) comentava que, com a pensador compromès amb l'estandardització i la normalització de la literatura per a totes les capes socials, allò que preocupava l'assagista suecà era el País Valencià i la llengua. I, fonamentalment, optar per una alternativa de futur que fugís del corporativisme de cenacle:

El medi ambient característic del nostre poble serà el que el nostre vulga. I ésser valencià a hores d'ara ja no pot ser tenir res a veure amb qualsevol modalitat de folklore, per fina i elegant que siga: només pot xifrar-se en la voluntat de seguir essent distints [...]. Personalitat, en suma; personalitat però que no pot quedar vinculada a cap manifestació accidental.¹³

Allò que Fuster volia aconseguir era la projecció d'una concepció global de comunitat que assumís fer front als reptes d'una literatura i, sobretot, d'una cultura que a nivell intern (valencià) es debatia encara en polèmiques que, a parer fusterià, obstaculitzaven el progrés culturalment modernitzador del País

11. Xavier FERRÉ TRILL (1993), *València en l'espai català (un cas de construcció de comunitat nacional)*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, setembre, p. 53-83.

12. Alfons CUCÓ (1988), «La trajectòria de Miquel Adlert», *El Temps*, 227, 24-30 d'octubre, p. 81.

13. Carta localitzada al Fons Personal d'Àngel Castanyer. Aquesta lletra ha estat posteriorment publicada a A. CUCÓ i S. CORTÉS (ed.) (1997): *Llengua i política, cultura i nació*, València, Eliseu Climent, Editor, p. 252-257.

Valencià. El treball emprès, doncs, per l'assagista era doble: una esfera interna, que tenia com a objectiu interpel·lar els nuclis valencianistes existents, i una d'«externa» que cercava establir línies de treball amb sectors econòmics i culturals del Principat en l'horitzó de bastir una nació cultural completa. D'on, les primeres relacions de Joan Fuster amb Oriol Folch i, posteriorment amb Joaquim Maluquer i Sostres. Val a dir també que, en la dècada dels anys cinquanta i seixanta, Max Cahner¹⁴ i Joan Ballester foren altres referents, per a la relació catalanovalenciana.¹⁵ D'altra banda, revistes com *Destino* i, sobretot, *Serra d'Or* eren referents culturals de nou tipus, contra l'acriticisme oficial. I és en aquesta conjuntura de relleu generacional que el pes específic de Joan Fuster davant els sectors emprenedors socials catalans que acordaven una unitat d'acció cívica amb la iniciativa nacionalista valenciana constituí una baula que representava la superació de la concepció provinciana del fet nacional valencià.

Pel que feia al testimoniatge cultural –com a lloc de memòria–, el gramàtic Carles Salvador i Gimeno esdevingué un altre exponent destacat en l'evolució dels nuclis nacionalistes dels anys cinquanta. Així, aquest literat i activista valencianista fou rememorat per la Joventut de Lo Rat Penat en la perspectiva que «la unió que propugnava el Mestre [...] es podrà aplegar a l'ideal de Pàtria i Llibertat [que] no s'aturarà fins que la unió material i moral de Catalunya, València i altres països de llengua catalana siga una realitat indestructible» (*A la Memòria de Carles Salvador* [1957]).¹⁶ D'altra banda, l'organització del Front Marxista Valencià com a formació política que aglutinava gran part d'aquests

14. Max Cahner connectà amb el grup Torre, per mitjà del distribuïdor literari Santiago Albertí, per subscriure's a la col·lecció «Espiga». Vegeu la carta adreçada per Miquel Adlert i Xavier Casp a Max Cahner (València, 24 de juny de 1955). Els editors –que trameten al nou subscriptor els volums 4, 6, 15, 16, 17, 18, 19 i 20– agraeixen aquest adhesió «a la nostra desinteressada tasca en pro de la cultura que ens és comuna» [Fons Personal de Max Cahner].

15. En aquest sentit, Joan Ballester va escriure una nota anunciant a Joan Colomines Puig, aleshores militant del Front Nacional de Catalunya, la celebració del cinquè Aplec de la Joventut del País Valencià (17 d'octubre de 1964), l'objectiu del qual era «la integració dels nostres Països». I afegia que la iniciativa «no és un viatge turístic, és un viatge pensant amb la conveniència de lligar més i més cada les coses del País Valencià amb les del Principat» [Fons Personal de Joan Colomines].

16. Xavier FERRÉ TRILL (1993), p. 208-210.

joves valencianistes aixoplugats a Lo Rat Penat era pensada per dotar de plantejament ideològic –entre 1959 i 1962– l'activitat valencianista.¹⁷

Una altra iniciativa nacionalitzadora fou la socialització del valencià. En aquest sentit, cal destacar la fundació de la Distribuïdora General. Societat Comercial Privada (juliol de 1959) per Antoni Bargues, Francesc i Josep Codonyer, Antoni Pérez Perales i Àngel Sàez Pedrero. Aquesta plataforma –a través de la «difusió dels llibres en la nostra llengua»– difongué passatges de la història dels valencians a través de la continuïtat de l'edició –endegada pel Secretariat valencià de l'Obra del Diccionari d'ençà 1951– del «Calendari Jaume I» fins al 1971. Aquesta publicació era concebuda com a mitjà de «propaganda» i comptà amb el suport de l'editor Joan Ballester Canals. A la segona meitat dels anys seixanta, la publicació fou endegada pels valencianistes Antoni Bargues i Domènec Serneguet.¹⁸

En un altre àmbit, l'activitat cultural i política universitària va ser influïda intel·lectualment –en la primera meitat dels anys seixanta– pels professors Miquel Tarradell, Miquel Dolç, Ramon Trias Fargas, Joan Reglà, Francisco Murillo i Carlos Paris, els dos darrers els introductors dels estudis de sociologia en la facultat de Dret i de Filosofia i Lletres. La connivència entre un sector d'estudiants i d'acadèmics féu possible la fundació de l'Aula Ausiàs March (curs 1958-1959). Aquesta instància organitzativa –que actuava com a fòrum acadèmic– va comptar amb la cobertura de Miquel Dolç i de Miquel Tarradell.¹⁹ La dinàmica de les sessions consistia en l'exposició d'idees associades al canvi social, a l'emergent «societat de masses», a la internacionalització de l'economia valenciana o a la dignificació de la llengua a través de la normativització poètica. De fet, la commemoració del cinquè centenari del traspàs del poeta baixmedieval significava –segons que escrivia en carta del 10 de març de 1959 l'intendent del Secretariat de l'Obra del Diccio-

17. J. V. CUBEDO; M. C. SÁEZ; J. M. GIL (2010), *Enric Tàrrrega, l'amant de la ciutat somnada. Converses*, València, Universitat de València, 2010, p. 38-40.

18. Segons la reedició dels Calendaris Jaume I, duta a terme per Francesc Ferrer Escrivà. Vegeu-ne les edicions facsímils de 1968 (2003) i 1969 (2004). Cada any era dedicat a la reproducció de fragments de textos que tractaven aspectes socials del País Valencià. No fou estrany que el text parcialment reproduït l'any 1969 fos l'estudi de Joaquim Maluquer i Sostres *L'estructura econòmica de les terres catalanes*.

19. Marta PREVOSTI (2011), «Miquel Tarradell, arrelat i transgressor», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, xxii, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 368 i s.

nari a València, Josep Cano Marqués, a Francesc de Borja Moll— una «oportunitat per remarcar la unitat lingüística de les nostres terres».

La universitat, a través dels sectors d'estudiants proclius a la progressiva conscienciació política, representava un àmbit de recepció de nous corrents metodològics en l'àmbit de les ciències socials, els quals comptaren amb l'ascendent historiogràfic de Jaume Vicens Vives i la seva proposta de dur a termes estudis sobre el País Valencià per abastar, a la fi, una història del conjunt dels Països Catalans.²⁰ La dinàmica universitària, però, fou essencialment un destacat focus de campanyes culturals i polítiques contra l'oficialisme del Sindicato Español Universitario.

Tot amb tot, la irrupció d'aquesta valencianització universitària tenia encara més valor quan el context venia condicionat fins aleshores pel fet que

l'universitari i, en general, la gent «de cultura» de València viu desarrelat de la seva autèntica base cultural i nacional i, per més que vulgui, no pot arrelar-se en una altra cultura estranya, la castellana [...]. Aquest panorama era el que conduïa a la lluita contra el «provincianisme no reconegut». En efecte, entre tots els nuclis polítics que tenien presència universitària als primers anys seixanta —F[rente] de L[iberación] P[opular], Joventuts d'Estudiants Catòlics—, el sector emergent «com a força nova i original» era un «fort i coherent moviment nacionalista (nacionalista català, s'entén)». Es tractava, doncs, del «principal corrent i motor, sempre en pla de minories a la Universitat de València [...]. Per una obertura d'horitzons contra el tancament provincià, per un intent de solidesa cultural contra la mediocritat i el diletantisme, per un esperit de decisió contra la irresponsabilitat general, i per una clara presa de posició davant dels problemes plantejats per unes estructures socials i econòmiques injustes, aquest moviment està aconseguint el que fins ara no havia aconseguit ningú: començar a perforar el mur de la indiferència i de la irresponsabilitat de l'universitari valencià».²¹

Posteriorment, Miquel Tarradell (*El Correo Catalán*, 12 de maig de 1977) confirmava l'ambient d'innovació cultural que s'hi vivia:

20. Josep M. MUÑOZ I LLORET (1997), *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, p. 376.

21. [Joan-Francesc MIRA] (1962), *La situació a la Universitat de València*, València, octubre. Exemplar manuscrit, 4 f. [«Carpeta Joan Fuster-Romà Planas.» Donació núm. 9: Fons Romà Planas. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià-Monestir de Poblet]

[...] Vaig trobar gent molt ferma [a la Universitat de València] i amb ells ens plantejàvem el problema dels Països Catalans. A més començava a sortir el cas Fuster. Com que jo estava lligat amb el món intel·lectual clandestí d'aquí [el Principat], vaig fer de pont. Un cas ben patent és en Raimon. Va cantar «[A]l vent» per primera vegada a casa meva en una tertúlia i llavors el vaig connectar amb els Setze Jutges.

Aquest context, previ a l'assaig historiogràfic de Joan Fuster, es movia entorn de la recepció de les noves idees socials que havien d'insistir sobre el compromís i la conscienciació política en el marc posterior –segona meitat dels anys cinquanta– a la Segona Guerra Mundial. En aquesta conjuntura cal destacar l'exposició del principi de les nacionalitats –en el curs 1961/1962– pel catedràtic de Dret Adolfo Miaja de la Muela, la divulgació de la idea d'europèisme a través del mestratge de Miquel Tarradell i la concepció de Joan Reglà, que projectà el nou context internacional d'ençà de 1945 amb la «universalització dels problemes», aspecte que establia que la «nostra consciència d'occidentals s'ha quedat petita [...] per a abarcar tota la complexa realitat mundial». Aquesta afirmació, que explicitava un cert «reajustament del món en què els qui estaven sotmesos a tutela avui reivindiquen tots els drets», el duia a concloure que «la Segona Guerra Mundial enterra el nacionalisme europeu i condiciona el naixement del nacionalisme asiàtic i africà».²²

L'actitud dels professors universitaris convergí en el suport a publicacions endegades per estudiants que es mostraven favorables al fet nacional. Una d'aquestes iniciatives fou *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret* (1961-1962), exponent de la «consciència de responsabilitat que ha d'assumir tota nova generació davant els problemes vius de la seua societat i del seu temps [...]». Val a dir que aquesta revista fou publicada des de sectors valencianistes no identificats exclusivament amb les tesis fusterianes, però tenien en comú copsar la necessitat d'abastar noves capes generacionals. L'editorial del número 4 de la revista citada continuava amb el programa ideològic del grup de participants de la publicació: «Aspirem a representar l'opinió i l'ambició de

22. Joan REGLÀ (1961), «Consideracions sobre el món actual», *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 3, abril.

la gent que nosaltres som, i tant de cara al nostre país com enfront de les grans qüestions que preocupen tots els hòmens de la nostra època».²³

Diàleg també serví per projectar el sindicat independent alternatiu al SEU, Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians (ADEV), i fou una certa plataforma embrionària del futur Partit Socialista Valencià. Aquest grup inicial fou integrat per Eliseu Climent, Ferran Martínez, Ferran Zurriaga, Ricard Pérez Casado, Joan Francesc Mira, Vicent Àlvarez i Enric Solà Palerm, i contribuí a constituir el Moviment Social cristià de Catalunya, actiu entre 1960 i 1962. Aquesta organització, a través del *Projecte d'un Centre d'Expansió Cultural*, es proposava la implantació comarcal per a la realització de les primeres activitats nacionals, i va comptar amb el portaveu *Lluita. Butlletí informatiu del País Valencià* (gener-novembre de 1962) que, no per casualitat, dedicà el primer editorial a denunciar l'opressió dels pobles i a activar la «consciència clara de pertànyer a una comunitat» [«Som i serem una comunitat»]. Cal tenir present, doncs, les conferències que integrants de l'ADEV i del primer moment fundacional del PSV realitzaren arreu del País Valencià. Aquesta era una estratègia territorialment articuladora que no fixava l'activitat exclusivament a la ciutat de València, sinó que irradiava la primera nacionalització cultural cap a enclavaments històrics i econòmics dinàmics que poguessin generar, alhora, nous nuclis d'activitat valencianista. En aquest sentit, els primers aplecs de la Joventut Nacionalista del Rat Penat, organitzats conjuntament amb estudiants nacionalistes de la Facultat de Dret a Lliria (1960), a Alcoi, amb la col·laboració del Centre Excursionista de la ciutat (1961) i a Castelló de la Plana, amb la col·laboració del seu Centre Excursionista (1962), feien la funció d'irradiació i de cohesió nacionalitàries.

Aquestes concentracions tenien un determinat paral·lelisme amb les Rutes Universitàries, que volien

establir un contacte i un diàleg directe i sincer entre universitaris –com constatava la II Ruta– de cara a una renovació des de dins, una renovació partint del contacte personal entre tots aquells que no es refusen d'afrontar els problemes de la nostra societat i de la nostra universitat, superant l'ambient general d'irresponsabilització col·lectiva. [València, març de 1963]

23. «Editorial» (1961), *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 4, novembre. Aquesta publicació, amb un tiratge de 250 exemplars, fou concebuda per Eliseu Climent, Vicent Àlvarez, Ferran Zurriaga i Enric Solà.

Aquest context significava que les bases de sociabilitat d'una nova ideologia nacional –condicionades per les transformacions econòmiques i socials entre un procés de desagrarització i un d'industrialització– cobraven ideològicament entitat perquè establien el pas de la mitificació social a la interpretació de la realitat. És a dir, es procedia a una substitució de la lectura convencional de la societat imperant. Una anàlisi elaborada autònomament per les bases neovalencianistes dels anys seixanta paral·lelament a les reflexions de Joan Fuster.

És clar, tanmateix, que aquests àmbits de socialització de la consciència de pertinença no s'aïllaven d'enllaços de sociabilitat més amplis –extensius a una certa democràcia cristiana sociològica, que comptava, amb els exemples de Joaquim Maldonado Almenar i de Robert Moròder Molina, amb el suport d'una determinada burgesia il·lustrada–,²⁴ com ho foren les llibreries Maragat i Rigal, ambdós establiments distribuïdors de les edicions Moll de Mallorca i de volums de l'editorial Barcino, de l'editor Josep Maria de Casacuberta. Amb tot, cal destacar fonamentalment que entre 1962 i 1965 Can Boïls, nom corresponent al seu fundador, el poeta i narrador Emili-Maria Boïls i Coniller, fou la primera llibreria íntegrament dedicada a la difusió del llibre català.

Pel que feia a la reivindicació lingüística, els valencianistes universitaris comparaven la situació del País Valencià amb comunitats internacionals plurilingües com Bèlgica, com a exemple de «dignitat lingüística», tot citant Manuel Sanchis Guarner i *La llengua dels valencians*.²⁵ D'altra banda, l'humanisme cristià socialitzant es concretava en la reivindicació de l'ús de la llengua a l'església segons la doctrina de Joan XXIII, perquè «l'Església [...] ha d'estar al costat del poble i enfront del qui l'ataquen en les seues essències vives: la llengua i la llibertat».²⁶ Dues altres assumpcions ideològiques bàsiques del nou valencianisme dels anys seixanta foren l'anticolonialisme i l'existencialisme.

Aquest moviment valencianista en construcció tingué, en una part dels seus integrants, un punt de referència i de cohesió en l'antologia *Poetes universitaris valencians 1962*. Aquesta iniciativa era un exponent del procés de consci-

24. Agustí COLOMER FERRÀNDIZ (1996), *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*, València, Saó.

25. Enric SOLÀ PALERM (1962), «Sobre la llengua», *Diàleg...*, 5, gener, s/p.

26. «La Llengua de l'Església» [exemplar mecanografiat, «Dia de Sant Vicent Ferrer del 1962»]. Aquest text serví per a una campanya de reivindicació de la llengua finançada per Joan Fuster amb 1.000 pessetes. Vegeu Eliseu CLIMENT (1992), «Sense Fuster», *Saó*, juliol-agost, p. 7.

ència lingüística generacional. I fou entesa com una certa identificació cultural envers els valencianistes dels anys trenta (Manuel Sanchis en fou el prologuista): «afirmación tan positiva de fidelidad a la tierra».²⁷ Cal destacar, en aquest sentit –segons la documentació subministrada per Lluís Alpera, editor del volum–, que hi foren denegats (pel «Departamento de Orientación Bibliográfica»), com a llegendes de capçalera, textos de Sanchis Guarner (*La llengua dels valencians*), on es reproduïa la finalitat del «patriotisme» com a voluntat de continuar fidelment una tradició i com a oposició a «les renúncies covardes», de Joan Fuster (*Nosaltres, els valencians*) i d'una estrofa de «D'un temps, d'un país» de Ramon Pelegro *Raimon*: «D'un temps que ja és un poc nostre [...] i plore la poca fe».²⁸

La nova voluntat de lleialtat lingüística exemplificada pel gradual relleu generacional dels valencianistes dels anys cinquanta i seixanta –com palesava Joan Fuster en una ressenya del volum citat *Poetes... (Jornada, 21 de maig de 1962)*– es complementava amb l'europeisme (entès com a projecte federatiu dels pobles), la federació del País Valencià amb la resta dels Països Catalans, el projecte de creació d'una opinió pública a partir de l'assumpció de la sociologia crítica i la definició d'un programa historiogràfic basat en la recerca sobre la societat moderna i contemporània valenciana a través de l'anàlisi de l'estructura econòmica i dels grups socials i polítics fornida per l'Escola dels *Annales*. Algunes d'aquestes qüestions ideològiques i metodològiques restaren definides, per exemple, en els col·loquis universitaris del curs 1961-1962, que tractaven sobre els temes següents: «La poesia social nord-americana», «Significació de l'existencialisme», «Les arrels filosòfiques del marxisme», «La filosofia i la religió», «Problemes de la pintura contemporània», «El concepte d'història avui» i «Problemes de la història contemporània».

Però, la identitat de país no es reduïa a la reivindicació de la normalitat social de la llengua, que calia no aïllar-la del conflicte sociopolític, atès que la pertinença a una comunitat nacional implicava l'assumpció de les contradiccions socials i culturals, com a conseqüència d'un canvi de model d'estructura

27. [Ressenya anònima] (1963), «Poetes universitaris valencians», *Sipe*, 684, 17 de febrer, p. 103.

28. El text censurat de Joan Fuster corresponia al segon paràgraf del «pròleg» de la segona edició de l'assaig (1964), on l'autor explicava que l'objectiu a l'hora d'elaborar l'estructura del volum era fugir «del tòpic i del ditirambe», oposar-se a la mitificació de «superestructures alienes a la nostra personalitat nacional» i «subratllar» els «antagonismes socials-demogràfics i de classe, econòmics i de cultura [...]. Tampoc això no havia estat gaire freqüent, fins ara, entre nosaltres» (p. 8).

econòmica i social. L'objectiu a reconsiderar –un dels objectius fonamentals de *Nosaltres, els valencians*– era combatre la mistificació agrarista del *Levante Feliz*, «quadre mitològic» que impedia copsar que «la agricultura valenciana no es, de ninguna manera, un vergel florido, fácil y risueño. Lo aquejan numerosos problemas». ²⁹ Així, sobre la crítica a la mitificació de la ideologia agrarista, els valencianistes universitaris emetien per ràdio guions contra l'apologia del *Vergel levantino*: «Som nosaltres mateixos els principals creadors d'aquesta fama, els valencians som un poble sentimental i impulsats per un divertit “patriotisme”. Presumim de viure en la terra més rica d'Espanya, no ens cansem de parlar de l'enorme potencial econòmic i de les immillorables condicions de la vida del país». És a dir, per fer front a les contradiccions de l'estructura productiva agrària i dinamitzar-la en el nou context d'un emergent capitalisme industrial, calia procedir a una anàlisi de les actituds de la burgesia agroexportadora que limitaven la diversificació de la producció: «La desorientació dels que es troben amb diners i la falta d'una consciència superior de comunitat i dels quals [sic] són els interessos generals impedeix que es facen bones inversions de capitals per a millorar l'economia valenciana». ³⁰

En conseqüència, el programa modernitzador neovalencianista tingué algunes fites definides. Algunes de les temàtiques esmentades tingueren com a fòrum de debat una funció destacada a l'hora de ser explicitades –a partir de finals dels anys seixanta– per les ciències socials (historiografia, sociologia i economia). Alhora, els factors sociològics i polítics tractats (articulació territorial del País Valencià i actitud política sucursalista de la burgesia agrària i financera) s'inseriren progressivament en el projecte nacional-cultural. I, com hem vist, alguns d'aquestes elements conceptuals tingueren lloc prèviament a l'elaboració de *Nosaltres, els valencians* i a la publicació de *L'estructura econòmica de les terres catalanes* (1963), assaig de l'economista i sociòleg Joaquim Maluquer i Sostres. Precisament, aquest text era el primer compendi –després de la tesi de Romà Perpinyà Grau sobre la complementarietat de les economies exportadores de Catalunya i València (1932)– que en els anys seixanta analitzava globalment la dinàmica socioeconòmica catalanovalenciana. I no en va aqueixa reflexió va

29. Valerià MIRALLES (1962), «La agricultura valenciana, la realidad y el mito», *Cataluña Exprés*, 39, 27 de juliol a 3 d'agost.

30. Valerià MIRALLES ORTOLÀ (1963), «La realitat i el mite en l'economia valenciana», *Concret. Publicació Universitària*, 2-3, febrer-març, s/p.

sorgir de les trobades de formació nacional organitzades per Joan Fuster a Sant Joan de Penyagolosa el 1961. Aquest treball feia una crítica al tòpic d'un País Valencià lliurecanvista oposat a un Principat proteccionista. Aquesta oposició, com se sap, va ser emprada predominantment pels grups antivalencianistes postfranquistes i, posteriorment, per Unió Valenciana –la propagació dels objectius del suposat «imperialisme» català contra la identitat valenciana–,³¹ amb l'objectiu de negar l'existència de correspondència cultural i economicoterritorial entre ambdós països.

El territori, concebut com a estructura econòmica i cultural, fou central en la concepció nacional dels nuclis nacionalistes en els primers anys seixanta. Així, la difusió sobre l'economia i la cultura del País Valencià entre els nuclis intel·lectuals del Principat fou sovintejada. En aquest sentit, cal tenir en compte els dos col·loquis sobre València, dins el cicle monogràfic impartit a l'Òmnium Cultural de Barcelona sota el títol «Problemes dels Països Catalans» (22 i 29 de novembre de 1963), a càrrec de l'economista –i deixeble de qui fou catedràtic d'Hisenda Pública a la Universitat de València, Ramon Trias Fargas– Josep Raga Gil («Panorama actual de l'economia al País Valencià») i de Joan-Francesc Mira («Problemes actuals de la cultura a València»).

Comptat i debatut, la praxi inicial dels nuclis nacionalistes que expliquen el context de *Nosaltres...* incidí en l'anàlisi del «realisme i sentimentalisme en l'estudi del País», ja que els senyals identitaris previs i immediatament posteriors a «1962» suposaren una frontera explicativa respecte a la reproducció de la concepció «romàntica i joc-floralesca», que «es gira d'esquena per complet als problemes concrets, intenta contemplar-ho tot a través d'un prisma d'agradable simplisme i desconeix voluntàriament la part negativa i desagradable del país».

31. Especialment revelador és l'opuscle (compendi ideològic antivalencianista) de Ramon GARCIA HERNÁNDEZ [pseudònim?] (1990, 1992), *Unión Valenciana: aproximación al conflicto socio-cultural-lingüístico y político entre Cataluña y Valencia*. Llegiu especialment els epígrafs «La lengua como arma política», «Razones de expolio» (amb referència a Antoni Rovira i Virgili), «Las autoatribuciones territoriales del Institut d'Estudis Catalans» i «Estrategias de penetración 1932 y sus antecedentes», p. 4-9. Sobre Joan Fuster, la publicació destacava que durant el seu enterrament fou «envuelto con la bandera independentista catalana, se le dio sepultura a los gritos de “Vixca Catalunya” y “Terra Lliure” y los cantos de la *moixaranga*, himno del pancatalanismo local, y *Els segadors*, el himno (vengativo) oficial de Cataluña. Ninguna alusión a Valencia». I afegia que «durante décadas sólo ha tenido palabras de desprecio hacia todo lo valenciano, dedicándose a promocionar el pancatalanismo a manos llenas», p. 31.

L'estratègia cultural, intel·lectual i civicopolítica era lluitar contra l'alienació nacional que sobreposava els mites politicohistorigràfics de l'estat espanyol a la historicitat real dels valencians.³²

El vessant cultural oficialista –quedava clar– no era el camí de Fuster ni dels nacionalistes de base. L'opció fusteriana i la seva pràctica cultural era el «defecte de veure la realitat tal com és i sempre està exposada a ser objecte de la incomprensió popular».³³ La via fusteriana era la «recerca de la realitat objectiva», marc que permetia reiteradament la denúncia del «provincianisme i complex d'inferioritat». I val a dir que la reincidència en aquesta temàtica, que abordava «la mentalitat sucursalista», va ser objecte de difusió posterior –en forma de programació per capítols de *Nosaltres, els valencians* per part d'Albert Sánchez-Pantoja– dins l'espai radiofònic –dirigit des de Vila-real, a partir de 1969, per Vicent Pitarch– *Nosaltres, els valencians*.³⁴

EL CAS VALENCIÀ

La conjuntura que seguí a la recepció del text de Fuster de 1962³⁵ es caracteritzà per la campanya de premsa contra la guia fusteriana *El País Valencià* (1962), la polèmica sobre la qual –orquestrada des de la premsa de València: *Levante* i *Las Provincias*– arribà fins a Alacant. La contestació vingué donada per considerar el text «lleno de superficialidades» i perquè definia la capital de l'Alacantí com a «perfecta capital de provincia española». Amb tot, aquesta valoració tingué resposta des de sectors identificats amb l'orientació general de l'obra qüestionada.³⁶

32. Alfons CUCÓ (2002), *Roig i Blau. La transició democràtica valenciana*, València, Tàndem, p. 29-30 i 35-36.

33. Vicent ÀLVAREZ (1965), «Realisme i sentimentalisme en l'estudi del País», *Al Vent. Portaveu del Grup Castellonenc d'Estudis*, octubre.

34. Albert SÁNCHEZ PANTOJA; Vicent PITARCH (2009), *El combat per la premsa. «Al vent» i «Nosaltres, els valencians»*, Castelló, Universitat Jaume I, p. 121-181.

35. Xavier FERRÉ (2002), «Lectures de *Nosaltres, els valencians*», «Joan Fuster», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 42/43 [Catarroja], p. 435-457.

36. Una evocació de la campanya contra Joan Fuster per un protagonista d'aleshores a Vicent Àlvarez (2012): «De la campanya antiFuster del 1963», *Levante-El Mercantil Valencià*, 8 de març. Vegeu, per a la crítica al llibre de Fuster a la premsa alacantina, l'article signat per Fernando GIL (1963) publicat a *Información*, 10 de febrer, p. 3. I, per a la defensa de la guia, Ernest CONTRERAS (1963), «Alicante y lo alicantino», *Información*, 17 de febrer, p. 7.

Un any després, l'enfocament sobre la qüestió nacional dut a terme a començaments dels anys seixanta fou denunciat per valencianistes republicans de preguerra, com fou el cas d'Igual Úbeda en una sessió dels Cronistes del Regne el 25 de gener de 1964. L'historiador establí que d'ençà de començaments dels anys seixanta «està duent-se a cap el fenomen més lamentable d'allò que podem dir “desvalencianització” de la nostra terra». El conferenciant es preguntava: «D'on ha sortit el pensament que molt bé poguéssim dir imperialista de Catalunya?». «Des de fa tan sols uns anys, volen mostrar com un fet consumat que el País Valencià és, tan sols, una part –la cua, poguérem dir– de Catalunya [...]». Amb tot, una conclusió del ponent podria ser entesa com a necessitat que els valencians recuperessin la seva pròpia consciència: «El País Valencià és un poble dessubstanciat [...]. Cal que València retrobe la seua personalitat, mes no entregant-se inermes a uns altres que no siguin valencians».³⁷ La recuperació de consciència dels valencians havia de ser independent del conjunt de la comunitat nacional cultural? En una direcció coincident es pronunciava el cronista de Vinaròs Francesc Almela i Vives en la introducció del seu compendi *València y su Reino* (1965).³⁸ L'argumentació d'ambdós posicionaments era la no identificació dels valencians amb el *Levante* ni amb Catalunya.

Amb tot, una òptica vinculada a la trajectòria política dels valencianistes dels anys seixanta féu escriure a Fuster el 1966 un estat de la situació del País Valencià –*El cas valencià*– per als sectors polítics exiliats de París. Es tractava d'una col·laboració que en volia copsar la perspectiva, conjuntament amb la situació política de Galícia (Ramon Piñeiro) i d'Euskadi (Julio Caro Baroja). L'assagista suecà definia la situació com a aportació nova per comparació al nacionalisme valencià dels anys trenta. Hi comparava, doncs, l'evolució política entre 1931 i 1965³⁹ i destacava que una prioritat essencial per al recobriment col·lectiu era

37. Les citacions provenen del text [d'Antoni IGUAL ÚBEDA] (1964), *València i els valencians* [25 de gener], València, Impremta Ferma, s/p.

38. «Puntualizaciones sobre un concepto amplificado: Cataluña» i «La lengua distintiva de los valencianos, ¿es importada o autóctona?» dins Francesc ALMELA VIVES (1965 [2004]), *València y su Reino*, València, Ajuntament de València, p. 35-43.

39. Joan Fuster assabentava Riera Llorca per carta (Sueca, 18 d'agost de 1965) dels assoliments nacionals aconseguits fins a la primera meitat dels anys seixanta. L'assagista destacava que «hem revitalitzat el “problema” al País Valencià, hem aconseguit clientela jove i hi ha equips que treballen amb molt bon sentit. Fins i tot s'organitzà fa poc, i amb èxit, una xulada a les autoritats municipals de la capital, que en un acte públic i d'audiència popular parlaven en castellà: el oradors van haver de callar

l'actuació sobre «una gairebé absoluta “manca d'estats d'opinió”», una mancança que calia contextualitzar en la feblesa del valencianisme contemporani, alguns epígons del qual s'havien «reanimat» «en l'entreteniment d'algunes activitats culturals menors». Unes activitats que l'assagista entenia que no eren suficients per contrarestar «la contaminació provincianista» i que, per contra, s'havien «tancat en una estèril catalanofòbia», «còmplice automàtica de la repressió».

D'aquest context n'excloïa el Partit Comunista espanyol i el «jove» «neovalencianisme catalanitzant». Fuster reconeixia que els comunistes encara no havien assumit la realitat nacional del País i que els valencianistes restaven en solitari. Aquesta represa del fet nacional, però, era sobtada perquè «ningú» no se l'esperava, «enmig de l'apatia, de la tendència “dimissionària”, característica de la nostra societat actual». I afegia:

[...] el fet és que, al llarg de la dècada de la dècada dels 50, comencen a coagular petits grups aïllats, que es multipliquen després, i que de mica en mica es polaritzen entorn d'uns quants postulats fonamentals. No constitueixen un «partit», perquè les circumstàncies no permeten partits i perquè tampoc no ho permetria l'heterogeneïtat de les adhesions reunides. Les seves manifestacions públiques han estat modestes [...]—, però són les úniques, literalment les úniques, que amb una intenció i una ressonància palmàries s'han produït, en l'ordre polític espontani, dins el poble valencià.

Tot seguit, l'autor entenia per «neovalencianisme» una ruptura envers el valencianisme dels anys trenta, «ja jubilat o en descrèdit». Per Fuster la precondició de l'orientació nacional era indèstria del futur del projecte nacionalitzador endegat als anys cinquanta. A més, però, n'exposava una estratègia: «Caldrà “reivindicar” un mínim d'autogovern enfront de l'Estat. Caldrà “establir” la comunicació política útil, amb el Principat i amb les Balears, que sigui un principi de normalitat nacional per a tothom». I acabava reblant, no sense una premonició gens ahistòrica: «Els prejudicis folklòrics, els interessos creats, les

---

o canviaven ràpidament el castellà pel vernacle. A València s'aguanta —no es faran rics els propietaris, però s'aguanta— una llibreria [Concret Llibres] dedicada exclusivament al català (amb sessions en llengües “estrangeres”, és clar). L'aparició del primer volum de la *Història del País Valencià* ha estat, últimament, un altre bon cop. Cada dia hi ha més nois que agafen la guitarra i canten ye-ye o cançons protestatàries en el dialecte local. Etc. Tot això és ben poca cosa per a “salvar el país”, però fa deu anys, era impensable». Josep FERRER i Joan PUJADES [CUE.] (1993), p. 429. El claudàtor és nostre.

ingerències al·lògenes [...]–, hi seran una rèmora depriment, astuta, violenta. Però cedir-hi significarà suïcidar-se: desaparèixer com a poble».⁴⁰

Sense la base de recepció, difusió i debat de les idees de Fuster, que en reforça el caràcter de *tourning-point* –segons l'originària definició de l'assaig per part del sociòleg L. V. Aracil–,⁴¹ seria menys comprensible el ressò social de qui estructurarà «una enquesta memorable de l'entitat sociocultural del nostre Poble [*Nosaltres, els valencians*]. A la interjecció fàcil, ha oposat la interrogació a[c]urada i penetrant; al confusionisme, l'examen de consciència sistemàtic i lúcid. En fer-ho ens ha aclarit la nostra personalitat i el nostre destí històric».⁴² Un «destí» que a partir del darrer terç dels anys seixanta esdevenia vinculat a la condició de les classes subalternes. Aquest «pas» obertament social del valencianisme fou explicat en la primera manifestació sota el franquisme, el primer de maig de 1967. Un dels empresonats en aquesta mobilització, Vicent Àlvarez, explica que un observador (el periodista que havia de fer-li la fotografia per a la fitxa policial) assimilava el fet nacional al folklore, però mai a la causa obrera. La reflexió del detingut era clara: «A l'any 1967 [...], sota l'impuls de les idees que va desenvolupar Fuster, emergia un valencianisme amb un clar compromís amb les causes pendents, tal era el cas de la manca de llibertat sindical».⁴³

La conjuntura, doncs, implicava –en el marc de les revoltes urbanes europees (París i l'antiga Txecoslovàquia) i de la lluita anticolonial d'alliberament– una progressiva unió entre fet nacional i lluita social. No ha d'estranyar, doncs, que el Partit Socialista Valencià fes seu el referent fusterià davant les claudicacions de la burgesia, tal i com expressava en una octaveta de 1968, en el marc d'un homenatge a l'assagista que tingué lloc a l'Ateneu Mercantil el juny d'aquell any, amb motiu del començament de la publicació de les seves *Obres completes*: «Joan Fuster és un escriptor popular valencià. Escriu per una necessitat vital d'exteriorització d'una situació d'opressió col·lectiva i denuncia així als opressors i als seus ajudants. És l'escriptor que més ha influït en la presa de consciència nacional dels valencians aquests últims anys».

40. La definició de «neovalencianisme catalanitzant» i la citació provenen de l'article de Joan FUSTER (1966), «El cas valencià», *Mirador*, 1, estiu, p. 14-15.

41. Lluís V. ARACIL (1966), «Valencian Dilemma», dins *Anthology of Valencian Realist Poetry / Antologia de la Poesia Realista Valenciana*, València, 24, p. 27.

42. Josep IBORRA (1968), «Llegiu Fuster», *Vencill* (L'Alcúdia), 1, p. 18.

43. Vicent ÀLVAREZ (2010), «Per això mateix», *Levante - El Mercantil Valenciano*, 22 de desembre.

La desclosa dels anys setanta clarificà el posicionament de classe sobre el fet nacional. Després de la fi del Partit Socialista Valencià (1970), Germania Socialista, definit com a «grup de treball polític per la revolució socialista», elaborà un document programàtic, que no he localitzat, titulat «Per què com a marxistes som valencianistes». I, el maig de 1972, aquesta organització comunista i assembleària publicà un monogràfic sobre el fet nacional i la lluita de classes, «La classe treballadora davant l'opressió del País Valencià com a Poble. Anàlisi marxista del problema nacionalista al País Valencià» (primer de maig de 1972). Aquest context, amb noves orientacions ideològiques d'esquerra revolucionària, fou reflectit en actualitzacions de la concepció sociològica de Joan Fuster establerta a *Nosaltres, els valencians* (tot considerant l'assaig com a «pedra llançada a la polèmica i un vigorós estimulants»), quan hom en sol·licitava una reflexió crítica pel que feia a la vinculació entre canvi d'estructura productiva i classes subalternes, context propi de la industrialització.⁴⁴ Aquestes actualitzacions es produïren al voltant de les interpretacions de les ideologies industrialitzadores i el creixement econòmic i les seves conseqüències en la formació social valenciana.⁴⁵

SIGNIFICAT D'UN ASSAIG

Poques vegades en la història de la crítica cultural un assaig ha motivat un debat més intens sobre les estructures historicosocials d'un territori. Què aportà, per tant, la *trajectòria* sociocultural i política prèvia al *Nosaltres*? Tenint en compte la concepció provinciana de la gran part de les elits financeres i polítiques incorporades a la reivindicació de la *valenciania* espanyola, es pot acordar que l'assaig fusterià es proposava «fer obrir els ulls a alguna gent respecte al “cas valencià”». Aquest era l'objectiu de l'assaig, que Fuster detallava per carta –Su-

44. Joan FERRER [pseudònim de Vicent ÀLVAREZ] (1972), «*Nosaltres, els valencians*, deu anys després», *Gorg*, 29, abril, p. 6-7.

45. Em refereixo a l'anàlisi de les formes de consciència de Josep-Vicent MARQUÉS –*País Valencià, país perplex* (1973, 2000), València, Eliseu Climent, Editor– i a l'estudi de Ricard PÉREZ CASADO (1973), on delimitava tres actituds davant el canvi d'estructura econòmica: l'oficialista (franquista), la conservadora (empresari monopolista) i la crítica, impulsada per economistes i sociòlegs vinculats majoritàriament al valencianisme d'esquerra (territorialització de la industrialització): «Consideración en torno a la industrialización valenciana», dins *Localización económica y desarrollo regional. Ponencias, comunicaciones y coloquios de las Reuniones Internacionales de Barcelona*, Madrid, Moneda y Crédito, p. 349-350.

eca, 9 de juny de 1962– a l'escriptor i activista exiliat a Mèxic, director de la revista *Pont Blau*, Vicenç Riera Llorca.⁴⁶ Aquest objectiu es vinculà al que hom observava en sectors culturals del Principat: l'obra de Joan Fuster reflectia un procés de presa de consciència com a

primer pas per a arribar a ésser alguna cosa [...]. Es tracta d'ésser dignament el que hom és, que és l'única forma de viure i conuiu. Es tracta de donar un repàs per veure qui són, de veritat, els valencians. Es tracta que les opinions del país i sobre el país no siguin fetes per la miopia de la ignorància, amb la força de la buida repetició i de la seva inèrcia.⁴⁷

I aquest objectiu també fou el projecte nacional de Fuster que convergia, en la pràctica, en el qüestionament de la mentalitat agrarista –que entenia la llengua com a instrumentalització populista– i establia en forma de paràmetres desmistificadors el concepte de «comunitat nacional». La vinculació entre estructura social, desenvolupament econòmic i responsabilitat civicipolítica fou un fil conductor induït amb l'actitud compromesa dels nacionalistes valencians dels anys cinquanta i seixanta contraris al cosmopolitisme i a l'imperialisme:

Es necesario, por tanto, que cada comunidad tenga conciencia clara de ella misma y que disponga de los instrumentos políticos para poder estructurarse interna y externamente. Y es menester que dentro de cada comunidad haya algunos hombres que, sintiéndose responsables, se encarguen de despertar esa conciencia y proponer unas formas de organización que tengan una base realista y estén de acuerdo con la dirección que lleva nuestro mundo [...]. Nosotros, si queremos ser realmente progresivos, conviene que, desde ahora, empecemos a emanciparnos del chauvinismo, el imperialismo, la vieja idea de soberanía y todas las manifestaciones que ha tomado el mito mesiánico del estado, porque ellas son el principal obstáculo que se opone a una integración satisfactoria con el mundo. Pero hemos de hacerlo sin transformarnos en cosmopolitas; aceptando y confesando la adhesión que nos une a nuestra nacionalidad.⁴⁸

46. Josep FERRER i Joan PUJADES (cur.) (1993), *Epistolari Joan Fuster - Vicenç Riera Llorca*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, p. 420.

47. Jaume VALLCORBA (1963), «Comentaris» [*Nosaltres, els valencians*], *El Pont*, 25, p. 41.

48. Lluís V. ARACIL (1962), «Comunidad nacional, comunidad supranacional», *Diàleg...*, 6, març, s/p.

La lectura de l'assaig que van fer els joves valencianistes coetanis fou entesa com un complement necessari de la pràctica nacionalitària. En efecte, cal plantejar la valoració del context històric, social i polític en què sorgí *Nosaltres, els valencians*, ja que sense aquest marc d'acció neovalencianista –sense prou referents dels valencianistes dels anys trenta– les idees cíviques que articulaven el text fusterià –«què ha estat, què podrà esdevenir en un demà relativament pròxim el poble que viu entre l'Ebre i el Segura»⁴⁹ haurien tingut una certa traducció acadèmica, però no tant un determinat nivell d'extensió externa, social.

L'assaig de Joan Fuster estructurava un balanç històric sobre el procés de desnacionalització de la societat valenciana, la dimensió nacional del qual, després de quaranta anys de la seva publicació, encara mantenia una certa vigència per a determinats exponents del context intel·lectual i polític dels anys seixanta:

Queda [...] plenament vigent allò de fer país, i encara més dins un món cosmopolita i global. La nostra, a l'igual que la resta, és una identitat que pot generar estímuls, energia, elements sense els quals la democràcia queda en un simple sistema electoral, de selecció de gestors. Una societat moderna precisa ciutadans, no súbdits. Des de la nostra condició de poble, i això és el que volia Fuster, que fórem un poble normal, podem avançar, o tanmateix, continuar essent un col·lectiu subaltern.⁵⁰

La voluntat de vinculació amb la modernitat, o consciència de situació, que implicava assumir la historicitat sobre els orígens i el desenvolupament d'una societat, la presa de consciència sobre l'existència d'una nació cultural, la denúncia de la substitució lingüística del valencià i la difusió i el qüestionament d'estereotips lingüístics estigmatitzadors eren factors analitzats pels valencianistes dels anys seixanta, que havien incorporat la sociologia a la interpretació de la psicologia col·lectiva.⁵¹ Aquesta nova concepció implicava interpretar el fet

49. Miquel TARRADELL (1962), «Els llibres. Un llibre important», *Serra d'Or*, juny, p. 33-35.

50. Vicent ÀLVAREZ (2002), «Nosaltres, els fusterians», *Saó*, 264, agost, p. 48. Vegeu, en aquest sentit, les apreciacions de Pau VICIANO (2002) –«La nació de Fuster i els seus crítics», *El Temps*, 25 de juny a 1 de juliol, p. 58-61– sobre la concepció de nació segons Joan Fuster –contraposada a la concepció romàntica de l'esperit nacional– en el context de l'emergència del blaverisme i la proposta revisionista de dreta de l'anomenada «tercera via».

51. Vegeu, com a exemple de crítica sociològica als tòpics i els reptes mistificats per la classe dominant, els articles de Rafael NINYOLES (1969 i 1970) publicats a *Tele-Estel*: «Catalunya i València: repte i resposta», 158, 31 d'octubre, i «València: les dues cares de Janus», 167, 2 de gener.

social des «d'un realisme carregat d'un fort sentit crític, hipercrític de tot el que existeix i en particular de l'actitud de les generacions majors».⁵²

El periodista Vicent Ventura, un dels fundadors del Grup d'Acció i Reflexió Socialista (1973), que donà lloc al Partit Socialista del País Valencià (1974), establí el 1982, en commemorar-se el vintè aniversari de *Nosaltres, els valencians*, el procés de confluència entre les activitats culturals i polítiques i la redacció de l'assaig introspectiu fusterià:

Cadascú va fer, a partir del 1950 en els casos de major precocitat, i del 1960, més generalitzadament, la seua irrupció en el món de la clandestinitat política, on el Partit Comunista [que es començaria a plantejar el fet nacional valencià en el número de febrer de 1968 del seu portaveu *Verdad* amb un article titulat «Valencia, mito o realidad»] era quasibé l'única opció existent. Es varen crear grups, entre els quals el PSV, i mentrestant Fuster feia la seua política, la que no ha deixat de fer, la que s'inicia, ho torne a dir, quan, responent a una exigència d'afermar-se en la seua identitat, decidí escriure en la llengua que parla [...]. El munt de qüestions que aquesta decisió li planteja, i sobretot la més important, la de la llengua com a signe d'identitat i no sols com a vehicle elitista i amortitzable, sense normalització, per a exercitar-se en la via morta de la poesia lírica, és sense dubte, juntament les qüestions a què el sotmeten uns i altres, joves especialment, relatives al futur dels valencians com a poble, el que el decideix a escriure *Nosaltres, els valencians*. Calia donar respostes, i per a fer-ho de manera rigorosa, és a dir, a la seua manera, s'ho havia de plantejar ell prèviament. Eren grups diferents [...], els qui actuaven, uns acollint-se a la legalitat del Rat-Penat, on s'havien refugiat vells nacionalistes que, amb els «cursets de valencià», miraven de transmetre la paraula, si més no; altres precedents de la Universitat, en la qual responien a impulsos emotius més que no pas a quasi impossibles conviccions raonades [*sic*]. *Nosaltres, els valencians* és el resultat d'una necessitat.⁵³

Després de cinquanta anys, cal rellegir l'assaig fusterià tenint en compte noves aportacions sobre la recerca dels grups culturals del vuit-cents –encapçalats per Teodor Llorente–, la presència pública del valencià i el coneixement

52. J[Joan] del PUIG [= Vicent ÀLVAREZ] (1964), «Carta de València. Realitats i perspectives del nou valencianisme», *Endavant*, juny-juliol, s/p.

53. VICENT VENTURA (1982), «Notes sobre Joan Fuster i la política», *L'Espill*, 5, p. 122. Els claudàtors aclaridors i valoratius són nostres.

del territori,⁵⁴ la reconsideració del «fracàs» de la Renaixença, la relectura del valencianisme dels anys trenta⁵⁵ i els estudis –des d'un posicionament d'acord valencianista, no estrictament fusterià– sobre les concepcions polítiques i econòmiques de la burgesia emprenedora i les seves relacions amb la classe homogènia del Principat, tot prenent com a referència l'Exposició Regional de 1909.⁵⁶ Es tracta d'anàlisis que situen la contemporaneïtat del País Valencià no tant per comparació –massa vegades realitzada acríticament– amb els grups polítics i culturals del Principat, sinó tenint en compte les condicions de realització socials i culturals pròpies. Tan sols així es podrà concloure el nivell de significació que tingué el recorregut cultural i polític valencianitzador.

Amb tot, com sosté Ferran Archilés, l'esca que *resta com a projecte* és «imaginar la nació dels valencians».⁵⁷ Aquest, de fet, era –i és– el projecte latent de *Nosaltres, els valencians*. I hi fou tractat críticament en el capítol dedicat a tractar el «provincianisme i provincialisme», a partir de la «mentalitat de sucursal», el «complex d'inferioritat», el «cas d'Alacant» i el «cas de València». Aquests quatre aspectes, entre ideològics i territorials, foren concebuts com a «problemes» per l'assagista perquè eren factors que denunciaven la dependència centrípeta d'Espanya i alhora bastien un patriotisme de província, que actuava com a desvertebrador del País. Fuster, en manllevar una reflexió de Joan Maragall, acabava conclouent que existia objectivament una formació sociohistòrica, el País Valencià, però sense base civil suficient que li donés cohesió política. Segons Fuster hi hauria població, però no hi hauria consciència de poble: «la unitat del País Valencià, intacta en el seu fons econòmic i cultural, no té sinó un reflex insuficient en el pla de la consciència. O el reenfortim, o caurem en la més insoluble de les disgregacions».⁵⁸ La reflexió sobre la trajectòria de la «consciència» de comunitat nacional –com a projecte de futur– era el que havia guiat Fuster a l'hora de redactar un eficaç i ideològicament clarificador assaig d'intervenció civil.

54. Rafael ROCA (2010), *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira, Bromera.

55. Josep-Daniel CLIMENT MARTÍNEZ (2008), *L'obra valencianista de Nicolau Primitiu Gómez Serrano*, Tesi Doctoral llegida al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

56. Josep-Vicent BOIRA (2006), *València i Barcelona. Retorn al futur*, València, Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga / Eliseu Climent, Editor.

57. Ferran ARCHILÉS (2005), «*Nosaltres, els valencians*. Narració i modernitat en la identitat valenciana», *L'Avenç*, setembre, p. 40.

58. Joan FUSTER (1962, 1964), *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, Edicions 62, p 219.